

**Бібліотека університету:
від «книгосховища» – до центру доступу до знань**

*Тетяна Павленко,
зав. відділом інформаційних технологій і комп'ютерного забезпечення
Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету*

Знання сьогодні – це інформація,
що має практичну цінність,
служить для конкретних результатів
Пітер Друкер

Сучасний етап професійної підготовки фахівців в Україні характеризується якісними змінами, які пов'язані із завданнями інтеграції в загальноєвропейську систему вищої освіти: упроваджуються нові освітні стандарти і програми, удосконалюються форми і методи навчання. При цьому акцент переноситься з аудиторно-лекційної системи на самостійну роботу студентів, перетворюючи її у найважливішу складову навчального процесу.

Пасивне сприйняття інформації сьогодні поступається місцем активним процесам її пошуку, умінню аналізувати і використовувати накопичений потенціал, що сприяє розвитку творчих початків майбутніх фахівців, здатних адаптуватися до змін і ухвалювати рішення, пов'язані з професійною діяльністю.

Як відомо, якість наданої медичної допомоги не може бути вище отриманих знань і практичних навиків. Тому принцип безперервної освіти – не «на все життя», а «крізь усе життя» – особливо актуальний для медичних вузів. Лікар зобов'язаний бути в курсі новітніх досягнень медичної науки і удосконалювати професійні знання впродовж всієї трудової діяльності.

У цій ситуації цілком природним є посилення значущості і зміна пріоритетів вузівської бібліотеки, яка «вже не є лише місцем, де регулярно збираються, каталогізуються і зберігаються книги й інші друковані матеріали, які відносяться до викладання й досліджень. Вона все більше стає “Нервовим вузлом”, який забезпечує взаємодію між тими, хто надає інформацію, і її користувачами, від якого залежать

сучасне навчання, викладання і дослідження. ...бібліотеки створюють не тільки матеріальні можливості, але й інтелектуальне середовище для зберігання і збереження інформації та обміну знаннями.¹ Замість традиційного «сховища книг» бібліотека стає справжнім центром доступу до знань.

З урахуванням багаторівневої системи медичної освіти і з метою якнайповнішого задоволення інформаційних потреб користувачів наукова бібліотека (НБ) Харківського національного медичного університету (ХНМУ) постійно удосконалює свою структуру і внутрішньо-бібліотечні технології, шукає нові форми обслуговування. В зв'язку з цим завдання інформаційної підтримки самостійної роботи студентів (яка складає в ХНМУ близько 40 % учбового часу) має комплексний характер і реалізується на всіх напрямках діяльності НБ:

- формування бібліотечного фонду традиційними і електронними документами; підписка профільних періодичних видань;
- ведення довідково-бібліографічного апарату (традиційних предметного, алфавітного і систематичного каталогів, тематичних картотек, а також електронного каталогу);
- надання інформаційних послуг і забезпечення безлімітного доступу до світових і національних ресурсів Інтернет;
- формування інформаційної культури користувачів.

У ХНМУ навчається більше 5 тис. студентів, близько 1,5 тис. з них – іноземні. Підготовка майбутніх медиків здійснюється на 7 факультетах і 65 кафедрах (2/3 з яких – клінічні). Студенти вивчають більше 90 навчальних дисциплін, значне місце в навчальному процесі займає також лікувальна практика. Близько тисячі студентів є членами Студентського наукового товариства, в тій або іншій формі беручи участь в дослідницькій діяльності університету.

Для самостійної роботи студентам надано 11 читальних залів, в т.ч. два спеціалізованих – зал гуманітарної підготовки і зал медичних періодичних видань, а

---

¹ Програмний документ ЮНЕСКО [Реформа і розвиток вищої освіти, 1995] // Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття. Кн.2: Освіта і наука: творчий потенціал державо- і культуротворення. – К., 2003. – С. 355.

також два зали електронної інформації, що дозволяє використовувати при пошуку інформації як традиційні, так і електронні ресурси. При цьому у студентів виникає безліч питань: Як скласти інформаційний запит? За наявності декількох пошукових систем, який з них віддати перевагу? Як скористатися певним сервісом, ресурсом або базою даних? Як визначити профільні для даної теми періодичні видання? Які фрагменти наукової статті слід відобразити в рефераті?

Чи зможе майбутній медик знайти правильні відповіді на ці й інші питання – залежить від його інформаційної культури.

Викликає занепокоєння, як іноді невміло і невпевнено працюють в бібліотеці студенти, особливо молодших курсів. Не володіючи навіть елементарною бібліографічною культурою, вони обмежуються готовими роботами, знайденими в мережі Інтернет, які, до того ж, не завжди якісно виконані. Багато хто навіть не підозрює, які широкі можливості інформаційного обслуговування готова надати їм сучасна бібліотека. В результаті інформаційний ресурс залишається мало затребуваним, а користувач перебуває в упевненості, що інформації просто немає. Тому не дивно, що більшості необхідна консультація чергового бібліографа: саме так відповіли 53,2 % студентів в ході анкетного дослідження, проведеного в НБ ХНМУ в 2007 р. з метою вивчення інформаційних потреб користувачів.

Знання електронних технологій і знайомство з глобальною мережею ще не свідчить про достатній рівень інформаційної культури. Легкість їх використання не повинна вводити в оману, оскільки зміст інформаційного масиву виявляється тільки при його оцінці, фільтрації і цілеспрямованому узагальненні. Проте, учені відзначають високий рівень дискомфорту у людини при пошуку інформації, оскільки 80% часу витрачається на пошук, 15% на обробку інформації і лише 5% на ухвалення рішення.

Ми виходимо з поняття інформаційної культури, яке визначається як сукупність навиків ефективного пошуку, обробки і використання інформації, що є необхідною умовою сучасного процесу навчання. Основа інформаційної культури – звернення до книги в найширшому розумінні цього слова і вміння працювати з нею,

що особливо актуально для нинішнього «Інтернет-покоління», яке стає все більш ерудованим, але все менш мислячим.

Бібліотека повинна не тільки надати вільний доступ до глобальної мережі, а й стати навігатором в безкрайньому морі її інформаційних можливостей.

Тому особливу увагу НБ приділяє використанню власних бібліотечно-інформаційних ресурсів, а також застосуванню нових інформаційних технологій для ефективного пошуку інформації. При цьому ми орієнтовані не на абстрактні знання і уміння, а максимальний взаємозв'язок навиків інформаційного пошуку із змістовним аспектом навчального процесу.

Безумовно, діяльність НБ з метою сприяння самостійній роботі студентів потребує певного інформаційного середовища – солідної ресурсної бази. Питання своєчасного оновлення програмного забезпечення, розширення парку машин та іншої електронно-обчислювальної техніки, створення оптимальних умов для роботи – постійно знаходяться у полі зору керівництва університету і бібліотеки.

У залі електронної інформації студенти можуть працювати з електронним каталогом НБ та інших медичних бібліотек, використовувати різні БД на компакт-дисках, а також навчально-методичні матеріали, підручники, атласи, матеріали конгресів, конференцій, представлені в електронному вигляді.

Безлімітний доступ до мережі Інтернет відкриває можливість використання авторитетних БД по медицині і біології (PubMed, Medscape, DOAJ, HINARI, EBSCO та ін.), однак вимагає консультації фахівця. Досвідчені бібліографи знайомлять новачків з різними інформаційними ресурсами і сервісами, надають необхідні рекомендації безпосередньо біля робочих місць користувачів. Традиційними є також групові консультації студентів по роботі з різними базами даних, особливостям роботи в режимі on-line, методиці ефективного пошуку і відбору інформації, що проводяться як практичні заняття циклу з основ інформаційної культури.

Цикл передбачає проведення занять і для інших категорій користувачів залежно від рівня їх підготовки. Так, для молодих учених університету (магістрантів, лікарів-інтернів, клінічних ординаторів, аспірантів) двічі на рік НБ проводить поглиблені семінари-практикуми з питань інформаційного пошуку

різноманітних ресурсів медичної тематики і шляхів доступу до них, проблем інтелектуальної власності і проведення патентних досліджень, правил оформлення списку літератури до наукової роботи та ін. Заняття проводяться в рамках Днів інформації і всі присутні до того ж мають можливість ознайомитися з виставкою нових надходжень до НБ.

Семінари незмінно викликають живий інтерес у всіх учасників, супроводжуються запитаннями і обговореннями. У результаті подібні заходи сприяють активній співпраці бібліотеки з молодими науковцями з метою забезпечення їх інформацією про світові досягнення медичної науки і практики.

Оскільки розміщена в мережі Інтернет інформація не завжди має змістовну цінність, фахівці НБ створили і постійно поповнюють «Покажчик адрес web-сайтів» – посилань на найбільш якісні ресурси з освіти, медицини і суміжних наук. Такий відбір обумовлений спрямованістю тематики освітніх програм та запитам, що часто повторювалися. У покажчику представлені електронні адреси пошукових систем (в першу чергу, в області біології і медицини), електронні каталоги медичних бібліотек, web-сторінки вузів і провідних бібліотек України й інших країн, медичних науково-дослідних інститутів, організацій, асоціацій, клінік і т.д.

Особливу цінність представляють посилання на електронні версії журналів, представлених в Інтернеті, до того ж деякі з них не мають друкованих аналогів. Повнотекстові журнальні статті є найважливішим і найбільш оперативним джерелом медичної інформації, а робота з текстом при такій формі – найбільш ефективна. До того ж, вирішуються проблеми малої кількості примірників і збереження фонду, що стоять перед бібліотекою і не дозволяють максимально задовольнити запити користувачів.

Крім того, підготовлений і регулярно оновлюється покажчик «Журнали в Інтернеті», який містить посилання на web-адреси повнотекстових журналів, відсутніх у фонді бібліотеки. Переглядання цього покажчика значно полегшує і спрощує стратегію пошуку. Цьому сприяє також БД виконаних інформаційних пошуків – архів найбільш складних і об'ємних бібліографічних довідок, виконаних в електронному вигляді.

Щорічно світовий банк інформації збільшується приблизно на 1 млн. публікацій медичної тематики, які розсіяні по величезній кількості джерел. Тільки періодичних видань з біомедичних досліджень налічується понад сто тисяч найменувань.

Одним з шляхів вирішення проблеми орієнтації в таких величезних потоках є розроблена фахівцями НБ стратегія або алгоритм пошуку інформації. Алгоритм – є схемою, що відображає початковий набір джерел інформації, які можна використовувати при самостійному розшуку документів.

На схемі відображено два основні блоки джерел інформації з медицини: традиційні (друковані) і електронні, кожний з яких підрозділяється ще на три великі блоки, один відображає первинні документи, два інших – вторинні. Подібне ділення багато в чому умовно, оскільки деякі джерела представлені як в традиційному, так і в електронному вигляді.

Залежно від характеру інформації, що надається, всі джерела діляться на бібліографічні, реферативні і повнотекстові. З погляду географічної приналежності вони розділені на вітчизняні й зарубіжні.

Даний алгоритм є базовим варіантом і може коректуватися залежно від поставлених цілей і завдань. Крім того, цю інформацію представлено наочно у вигляді схеми і розміщено в залах електронної інформації, оскільки від уміння орієнтуватися в інформаційному просторі бібліотеки з її багатючими інформаційними ресурсами залежить ефективність пошуку і повнота шуканої інформації.

З цією метою фахівцями НБ ведеться розробка буклету-путівника по науковій бібліотеці як інформаційному центру університету. У буклеті передбачається відобразити структуру бібліотеки і основні функції її підрозділів, особливості розміщення фонду, наявні ресурси, послуги, що надаються, правила користування бібліотекою.

У зв'язку із стрімким зростанням інформаційних ресурсів і сервісів у стадії розробки також нова редакція методичних рекомендацій на допомогу самостійній роботі в НБ університету. Планується, що цей посібник познайомить користувачів

не тільки із структурою довідково-бібліографічного апарату бібліотеки і особливостями пошуку інформації в традиційних і електронному каталогах, в мережі Інтернет, а також з новими правилами бібліографічного опису документів і складання списку літератури до наукової роботи та ін.

Таким чином, НБ ХНМУ є інформаційним центром університету і адаптуючись до змін у сфері освіти, постійно прагне до підвищення ефективності використання бібліотечних фондів, доступності інформаційних ресурсів, що дозволяє перейти на якісно новий рівень бібліотечно-інформаційної підтримки самостійної роботи майбутніх медиків.